

СТАН І ОСНОВНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВ ПРИВАТНОЇ ЕКОНОМІКИ

Розглянуто сучасний стан та тенденції розвитку підприємств приватної економіки в Україні, проаналізовано фінансово-економічні показники їхньої діяльності.

Ключові слова: *темпи приросту, кількісні оцінки, якісні показники, ефективність підприємницького середовища*

Вихід України з економічної кризи і вирішення стратегічних завдань, які стоять перед національною економікою, можливі за умови значного підвищення ефективності діяльності підприємств приватної економіки.

Метою статті є виявлення сучасних тенденцій розвитку підприємств приватної економіки та виокремлення чинників, що впливають на їхнє функціонування.

В умовах системної перебудови національної економіки сектор приватної економіки виконує свою провідну роль і виступає гарантом стабільності економіки та підвищення рівня життя її громадян.

За роки незалежності і реформування економіки в Україні створено досить могутній приватний сектор, в якому зайнято 1,7 млн ос. (9,5% від загальної чисельності економічно активного населення). Частка підприємств приватного сектору економіки в загальному обсязі виробництва в 2008 р. складала 6,9%, зокрема в промисловому виробництві – 3,3%.

Питома вага підприємств приватної економіки в загальних обсягах національної економіки поступово збільшується і на сьогодні цей сектор забезпечує 74,2% обсягу продукції, яка реалізовується.

Узагальнюючи позитивні і негативні особливості розвитку приватної економіки в Україні, можна зазначити, що за кількісними оцінками розвиток цього сектору економіки практично відповідає європейським показникам. Це підтверджує показник кількості суб'єктів приватної економіки на одну тис. населення, який у 2007 році досяг 56,6 од. (у Великій Британії – 59, Німеччині – 43, Франції – 42, Португалії – 66, Італії – 72).

Разом з тим за якісними показниками вітчизняний сектор приватної економіки значно відстає від європейського стандарту. І не лише за показником якості самої продукції, але й за його внеском у розвиток економіки, за рівнем продуктивності праці, наявністю економічно доцільних створюваних робочих місць і соціальних гарантій тощо.

Розвиток приватної економіки в Україні в перші роки ХХІ століття свідчить про низку негативних явищ, які накопичилися в його середовищі. Упродовж 2002-2009 років кількість підприємств – суб'єктів підприємницької діяльності стабільно зростала. Щорічні темпи їхнього зростання коливались у межах 4%-7,5%, що подано в таблиці 1. Майже зупинився процес збільшення кількості

збиткових підприємств. Але ці формально-позитивні рухи у розвитку приватної економіки нівелюються високою часткою цих збиткових підприємств у загальній їхній кількості. Так, упродовж 2002-2009 років кожне третє підприємство залишалося збитковим.

Таблиця 1 – Фактична кількість прибуткових підприємств у загальній кількості підприємств СПД в Україні у 2002-2009 роках (одиниць)

Показники	Роки							
	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Кількість підприємств – СПД – <i>приріст до попереднього року, %</i>	263066 <i>100,0</i>	279275 <i>+6,2</i>	300334 <i>+7,5</i>	318359 <i>+6,0</i>	331122 <i>+4,0</i>	344514 <i>+4,0</i>	360297 <i>+4,6</i>	380789 <i>+5,7</i>
Кількість підприємств – СПД, що не реалізовували продукцію і не надавали послуги – <i>приріст до попереднього року, %</i>	54413 <i>100,0</i>	59082 <i>+8,5</i>	64184 <i>+8,6</i>	71273 <i>+11,0</i>	78778 <i>+10,5</i>	89846 <i>+14,1</i>	101284 <i>+12,7</i>	112538 <i>+11,1</i>
Кількість підприємств – СПД, що реалізовували продукцію та надавали послуги – <i>приріст до попереднього року, %</i>	208653 <i>100,0</i>	220193 <i>+5,5</i>	236150 <i>+7,2</i>	247086 <i>+4,6</i>	252344 <i>+2,1</i>	254668 <i>+0,9</i>	259013 <i>+1,7</i>	268251 <i>+3,6</i>
Частка підприємств – СПД, що не реалізовували продукцію та не надавали послуги, у загальній їхній кількості	20,7%	21,2%	21,4%	22,4%	23,8%	26,1%	28,1%	29,6%
Частка підприємств, які одержали збиток від звичайної діяльності до оподаткування	37,7%	38,2%	38,8%	37,2%	34,8%	34,2%	33,5%	32,5%
Частка підприємств, які одержали прибуток від звичайної діяльності до оподаткування	62,3%	61,8%	61,2%	62,8%	65,2%	65,8%	66,5%	67,5%

Розраховано за даними Державного комітету статистики України

Це суттєво знижує якісні економічні параметри ефективності підприємницького середовища, до яких, у першу чергу, належать показники фактичної кількості підприємств, що реалізують продукцію та надають послуги і фактичної кількості прибуткових підприємств у їхній загальній чисельності. Щодо першого показника: має прояв тенденція до зниження щорічного приросту кількості підприємств, що реалізують продукцію та надають послуги – з 5,5% у 2003 році до 1,7% та 3,6% відповідно у 2008 та 2009 роках. З вищезазначеними показниками це створює підґрунтя, яке унеможлиблює зростання частки прибуткових підприємств.

Незважаючи на щорічне стабільне зростання кількості офіційно зареєстрованих підприємств приватної економіки, темпи їхнього приросту до попереднього року уповільнилися в 1,5 разу (з 7,2% до 5,4% відповідно у 2003 та 2009 роках) за стабільного зростання кількості суб'єктів приватної економіки, які не ре-

алізовували продукцію та не надавали послуги у звітному році (з 9,1% у 2003 році до 14,0% та 11,1% відповідно у 2007 та 2009 роках). Коливання кривої приросту кількості прибуткових підприємств приватної економіки за цей період має тенденцію до зниження. Такі показники стану приватної економіки не дають підстав для зростання частки прибуткових підприємств приватної економіки в загальній їхній кількості. Частка прибуткових підприємств приватної економіки в 2003-2009 роках коливалась в межах 61,8-66,4%, при цьому найнижчий рівень цього показника припадає на 2004 рік. Частка малих підприємств, що не реалізовували продукцію та не надавали послуги, значно зросла. Якщо у 2002 році до таких підприємств належало кожне 4-те мале підприємство, то у 2009 році – майже кожне 3-тє.

Крім того, розвиток цього сектору економіки характеризується низьким рівнем процесів капіталізації, інвестування, інформатизації та інноваційних технологій, які відбуваються як у сегменті малого, так і загального підприємницького середовища.

Лише кожне 4-те підприємство – суб'єкт підприємницької діяльності в цілому по Україні – здійснювало валові капітальні інвестиції, а серед підприємств приватної економіки – кожне 5-те. З кожних 100 підприємств здійснювали витрати на інформатизацію тільки 12-14 підприємств, а серед малих таких підприємств налічується тільки 8. Лише одне з 274 підприємств (0,37% до загальної кількості суб'єктів підприємницької діяльності) здійснювало витрати на технологічні інновації у 2007 році, а серед підприємств приватної економіки цей показник склав одне підприємство з 997 підприємств або 0,1% до загальної кількості підприємств приватної економіки в Україні.

Протягом 2002-2009 років щорічна кількість новостворених підприємств знаходилась в межах 25-35 тис. підприємств, але динаміка їхнього фактичного зростання відбувалася під наростаючим тиском зростання кількості ліквідованих підприємств в економіці України у порівнянні з кількістю нових суб'єктів підприємницької діяльності (таблиця 2).

Таблиця 2 – Кількість нових підприємств, створених в Україні у 2002-2009 роках (од.)

Показники	Роки							
	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Кількість нових суб'єктів приватної економіки – СПЕ	31673	24696	27004	28092	25115	25362	28871	34822
Фактичний приріст нових СПЕ	29034	16209	21059	18025	12763	13392	15783	20492
– частка до загальної кількості нових СПЕ, %	91,7	65,6	78,0	64,2	50,8	52,8	54,7	58,8
Кількість ліквідованих підприємств – СПЕ	2639	8487	5945	10067	12352	11970	13088	14330
– частка до загальної кількості СПЕ, %	8,3	34,4	22,0	35,8	49,2	47,2	45,3	41,2

Зниження темпів зростання нових підприємств позначається на процесі стабільного зменшення зайнятості на підприємствах, у тому числі й на малих. За 2002-2009 роки Україна втратила більше 2,2 млн робочих місць на підприємствах – суб'єктах підприємницької діяльності. Причому ця втрата відбулася в основному на підприємствах приватної економіки, оскільки загальна чисельність найманих працівників на малих підприємствах залишилася у 2009 році майже на рівні 2002 року (відповідно 1674,2 тис. та 1709,8 тис. найманих працівників).

Територіальна структура кількості суб'єктів приватної економіки за регіонами характеризується нерівномірністю їхнього розподілу. Із загальної кількості малих підприємств, що здійснювали свою діяльність у країні у 2009 році, більше половини припадає на 7 регіонів України: зокрема, м. Київ (19,5% від загальної кількості підприємств приватної економіки країни), на Донецьку (8,0%), Дніпропетровську (6,7%), Харківську (6,3%), Львівську (5,7%), Одеську (5,3%) області та Автономну Республіку Крим (5,0%).

З поступовим зростанням кількісних показників суб'єктів приватної економіки продовжує існувати тенденція нерівномірності їхнього розподілу за регіонами України в розрахунку на 10 тис. осіб наявного населення. Найбільше значення цього показника – 838 од. – залишається у столиці, а найнижче – 424 од. – у Чернігівській області.

Негативна секторальна дивергенція приватної економіки має чіткий прояв у показниках фінансово-господарської діяльності. Стабільне щорічне зростання позитивного фінансового результату від звичайної діяльності, що досягається всіма підприємствами, має викривлене віддзеркалення щодо фінансових результатів діяльності серед підприємств приватної економіки, що наочно видно в таблиці 3.

Якщо у 2009 році позитивне сальдо від діяльності всіх підприємств - суб'єктів підприємницької діяльності збільшилось майже у 1,8 разу та склало більше 135 млрд грн, то підприємства приватної економіки за цим показником «вийшли» на рекордний від'ємний рівень за останні роки. Їхнє від'ємне сальдо склало майже 2 млрд грн.

Серед найбільш потенційно прибуткових видів економічної діяльності, таких як будівництво, яке до початку 2010 року не відчувало кризових процесів, торгівля автомобілями, яка є стабільним джерелом високих прибутків торговельних підприємств, оптова торгівля та операції з нерухомим майном – підприємства приватної економіки, що займаються цими видами діяльності, у 2009 році мали найбільші від'ємні показники щодо фінансового сальдо. Так, у будівництві цей показник серед підприємств приватної економіки склав -1 162,4 млн грн, у торгівлі автомобілями – 1 071,3 млн грн, у оптовій торгівлі – 842,6 млн грн, а серед підприємств приватної економіки, що займаються операціями з нерухомим майном – 1 209,0 млн грн. Стабільне щорічне позитивне сальдо мають тільки СПЕ, що здійснюють фінансову та освітнянську діяльність (відповідно 2 646,3 млн грн та 12,6 млн грн у 2009 році). Це свідчить про значну тінізацію суб'єктами приватної економіки результатів (доходів) від економічної діяльності, що штучно занижує реальний показник ВВП держави.

Таблиця 3 – Основні фінансово-економічні показники діяльності підприємств у 2005-2009 роках

Показники	Роки				
	2005	2006	2007	2008	2009
Фінансові результати (сальдо) від звичайної діяльності до оподаткування (млн грн)*					
– всі підприємства – СПД	19643,3	44578,4	64370,8	76253,4	135897,9
– підприємства приватного сектору – СПЕ	-1233,6	-1344,1	-529,0	249,5	-1846,9
Прибуток від звичайної діяльності до оподаткування (млн грн)*					
– всі підприємства – СПД	45817,0	73694,7	89165,1	110648,6	182994,4
– підприємства приватного сектору – СПЕ	4161,2	6051,8	7066,9	10526,2	12840,2
Збиток від звичайної діяльності до оподаткування (млн грн)*					
– всі підприємства – СПД	26173,7	29116,3	24794,3	34395,2	47096,5
– підприємства приватного сектору – СПЕ	5394,8	7395,9	7595,9	10276,7	14687,1
Рівень рентабельності (збитковості) операційної діяльності підприємств (%)					
– всі підприємства – СПД	4,3	6,4	7,0	6,6	6,8
– підприємства приватного сектору – СПЕ	0,3	-0,2	-0,3	0,7	0,9
Рівень рентабельності (збитковості) всієї діяльності підприємств (%)					
– всі підприємства – СПД	0,6	2,6	3,5	3,3	4,4
– підприємства приватного сектору – СПЕ	-3,0	-2,3	-1,0	-0,4	-1,3

*Дані наведені з урахуванням банків

Слабкість матеріальної, технічної, фінансової, менеджерської та кадрової складових діяльності підприємств приватної економіки консолідовано має прояв у низьких показниках рентабельності його діяльності. Рівень рентабельності (збитковості) операційної діяльності підприємств приватної економіки за видами економічної діяльності в 2008-2009 роках набув позитивного значення (відповідно – 0,7 та 0,9 відсотків), але рівень цього показника щодо всіх підприємств - суб'єктів підприємницької діяльності становить 10-13%.

Низьким залишається показник рівня рентабельності (збитковості) всієї діяльності підприємств приватної економіки за видами економічної діяльності, розрахований як відношення чистого прибутку (збитку) до усіх витрат діяльнос-

ті підприємств. Протягом 2005-2009 років він має сталий від'ємний рівень і коливається в межах від -0,4% до -3,0%.

Висновки. Реалії формування підприємницького ресурсу в українській економіці свідчать, що цей процес натрапляє на ряд істотних перешкод: по-перше, реформи, що проводяться, не завжди відповідають рівневі розвитку приватної економіки; по-друге, унаслідок домінування умов трансформаційних процесів в економіці відбувається надмірне збільшення невизначеності підприємницької діяльності; по-третє, недосконалість інституційного середовища приватної економіки призводить до негативного обмеження свободи підприємницької діяльності. Усі ці перешкоди стосуються як загального підприємницького середовища, так і особливо його невід'ємної складової – сектору приватної економіки.

Подальший якісний розвиток вітчизняного сектору приватної економіки на основі інноваційної моделі можливий лише за умов стабілізації політичної і, як результат, економічної ситуації в державі.

Перспективами подальших досліджень в умовах системної перебудови економіки України в напрямку її адаптації до ринкових відносин, в яких має домінувати соціальна орієнтація, об'єктивно необхідним є створення трансформаційних механізмів, які б стимулювали суб'єктів приватної економіки до нарощування обсягів та підвищення ефективності виробництва, оновлення виробничої матеріально-технічної бази.

Література

1. Про стан та перспективи розвитку підприємництва в Україні: національна доповідь / К.О. Ващенко [та ін.]. – К., Держкомпідприємство, 2008. – 226 с.
2. Статистичний щорічник України за 2009 рік // Держкомстат України. – К.: Консультант, 2010. – 575 с.